

ΓΛΥΚΙΑ ΕΞΟΥΣΙΑ

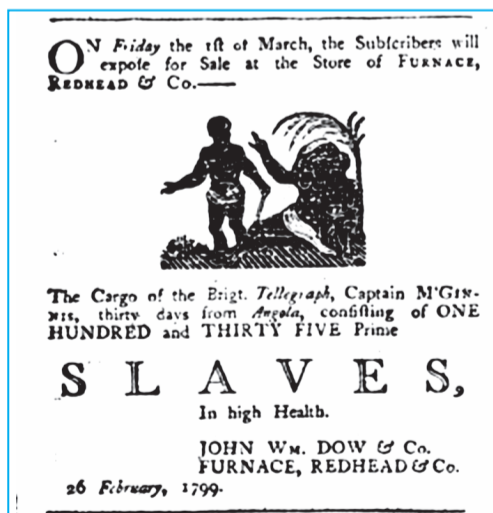
ΖΑΧΑΡΗ, ΣΚΛΑΒΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

Ζούμε σε εποχές πολεμικής οικονομίας. Τα κράτη, το τελευταίο διάστημα, δεν χάνουν ευκαιρία να μας το υπενθυμίζουν. Σε άλλο κείμενο αυτού του περιοδικού μπορείτε να διαβάσετε τον σχολιασμό ενός πρόσφατου λόγου του γάλλου προέδρου Μακρόν, ο οποίος αγανακτεί αναλογιζόμενος ότι τα ευρωπαϊκά κράτη δεν είναι αυτόαρκη σε κρέας. Αντιστοίχως, τα ευρωπαϊκά κράτη δεν είναι αυτόαρκη και σε πολλά αγροτικά προϊόντα. Γενικά, καθώς ο εμπορικός πόλεμος ανάμεσα στα καπιταλιστικά κράτη οξύνεται, η σημασία των αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων αναδεικνύεται όλο και περισσότερο. Προφανώς σε μια πολεμική οικονομία η διατροφική αυτόαρκεια είναι θεμελιώδης.

Πολλές φορές έχουμε την τάση να θεωρούμε τη διατροφή ως πάνω κάτω ένα αδιάφορο δεδομένο του καπιταλιστικού κόσμου. Τα πράγματα όμως είναι κάπως διαφορετικά. Η διατροφή στις κοινωνίες μας, και βασικά η διατροφή της εργατικής τάξης, έχει μια ιστορία η οποία όχι απλά δεν είναι αδιάφορη, αλλά αντίθετα είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Στο κείμενο αυτό θα περιηγηθούμε σε κάποια επεισόδια από την ιστορία ενός τροφίμου καθημερινής κατανάλωσης: της ζάχαρης. Συγκεκριμένα, θα γυρίσουμε πίσω στις απαρχές του καπιταλιστικού κόσμου, την εποχή της «ανακάλυψης της Αμερικής» από τους ευρωπαίους, την εποχή των αφρικανών σκλάβων στον Νέο Κόσμο και θα φτάσουμε μέχρι την αλλαγή της διατροφής της εργατικής τάξης στην αυγή του 20ου αιώνα.

ΖΑΧΑΡΗ, ΣΚΛΑΒΟΙ ΚΑΙ ΤΡΙΓΩΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Το φυτό από το οποίο απομονώνεται η ζάχαρη είναι το ζαχαροκάλαμο. Το ζαχαροκάλαμο καλλιερ-

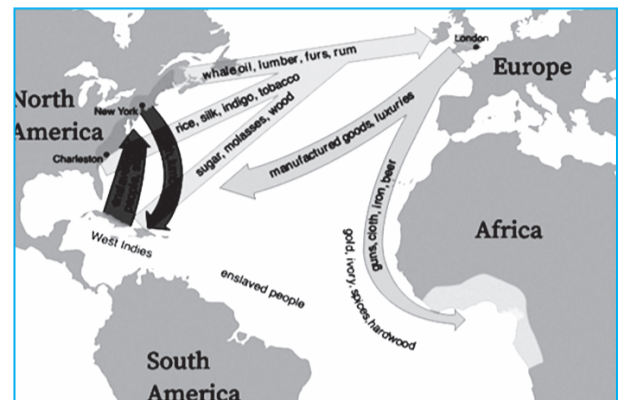

Η διαφήμιση για την πώληση σκλάβων στην Αντίγκουα της Καραϊβικής στις 26-2-1799 έγραφε: «Το φορτίο της φρεγάτας *Telegraph* ... το οποίο ήρθε από την Αγγλία αποτελείται -από 130 υγιείς και εύρωστους σκλάβους». Η δίψα για εργατική δύναμη στις φυτείες ζάχαρης ήταν ακόρεστη.

γείται μόνο σε τροπικές ή έστω υποτροπικές περιοχές (κάτι σαν τις μπανάνες) κι έχει μια σημαντική ιδιαιτερότητα. Απαιτείται μεγάλος όγκος εργατικής δύναμης για την καλλιέργεια, τη συγκομιδή και την επεξεργασία του. Ήδη το 1550, μερικές δεκαετίες μόλις μετά την κατάκτηση της Αμερικής από τους ευρωπαίους, είχαν κατασκευαστεί τρεις χιλιάδες ζαχαρόμυλοι στον Νέο Κόσμο κυρίως από τους πορτογάλους και τους ισπανούς που μετέφεραν την καλλιέργεια και εμπορία του ζαχαροκάλαμου στη σημερινή Βραζιλία και την Καραϊβική. Οι ζαχαρόμυλοι ήταν μονάδες επεξεργασίας, οι οποίες βρίσκονταν δίπλα στις φυτείες, διότι το ζαχαροκάλαμο έπρεπε να υποστεί επεξεργασία μέχρι δύο ημέρες από την συγκομιδή του αλλιώς σάπιζε.

Καθώς η ζήτηση για ζάχαρη ολόένα και αύξανε μαζί με τα υπόλοιπα «αποικιακά εμπορεύματα» όπως τα μπαχαρικά, το τσάι και ο καφές, οι πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων ευρωπαϊκών δυνάμεων άρχισαν να πυκνώνουν. Τον 17ο αιώνα, οι διαμάχες μεταξύ των αυτοκρατοριών και μοναρχιών της Ευρώπης για το μερίδιο εξουσίας τόσο στην Ευρώπη όσο και στις αποικίες ήταν κτηνώδεις. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται ο πολυετής άγριος πόλεμος μεταξύ Ολλανδίας και Πορτογαλίας που κατέληξε στην προσωρινή κατοχή της Βραζιλίας από τους ολλανδούς το 1630. Ήταν τέτοιας έντασης ο πόλεμος, ώστε η βραζιλιάνικη παραγωγή ζάχαρης δεν ανέκαμψε ποτέ. Αντίθετα, τα ηνία ανέλαβε η Καραϊβική.

Οι ολλανδοί, οι γάλλοι, οι ισπανοί και οι άγγλοι ήταν αυτοί που κυρίως καθιέρωσαν τις φυτείες ζαχαροκάλαμου της Καραϊβικής από τον 17ο αιώνα κι έπειτα. Μετά από αλλεπάλληλες πολεμικές συρράξεις, οι άγγλοι κατέληξαν να έχουν το μεγαλύτερο μερίδιο της παραγωγής ζάχαρης - ιδιαίτερα μετά την κατάληψη της Κούβας το 1762. Από πολύ νωρίς ήταν φανερό ότι η τεράστια ζήτηση για εργατικά χέρια δεν θα μπορούσε να καλυφθεί από τον ντόπιο πληθυσμό, ο οποίος εν τω μεταξύ είχε μαζικά σφαγιαστεί από τις αποικιακές δυνάμεις. Ούτε θα μπορούσε να καλυφθεί από εργάτες από την Ευρώπη. Η απάντηση ήταν το εμπόριο σκλάβων από την Αφρική. Αν και οι πρώτες αναφορές για εμπόριο σκλάβων από την Αφρική προς τον Νέο Κόσμο ξεκινάνε από το 1500, το εμπόριο σκλάβων φτάνει στην κορύφωσή του όταν επικρατούν οι άγγλοι στην Κεντρική Αμερική από το 1700 κι έπειτα. Συνολικά, πάνω από δώδεκα εκατομμύρια αφρικανοί μεταφέρθηκαν δια πυρός και σιδήρου στον Νέο Κόσμο. Η καλλιέργεια της ζάχαρης απέσπασε ένα μεγάλο μέρος των σκλάβων από την Αφρική, οι οποίοι είχαν μέσο όρο ζωής μετά τη μεταφορά τους στις φυτείες κάτι λιγότερο από δέκα χρόνια. Έτσι, στις αποικίες της Καραϊβικής δεν είχε μόνο πειρατές αλλά και τα λεγόμενα «νησιά της ζάχαρης» μαζί με την πρώιμη καπιταλιστική οικονομία των φυτειών. Τον 18ο αιώνα μόνο στην Τζαμάικα, ξακουστό «νησί της ζάχαρης», μεταφέρθηκαν 800 χιλιάδες σκλάβοι.¹

Το τριγωνικό εμπόριο, μια πηγή πρωταρχικής συσσώρευσης του αναδυόμενου καπιταλισμού. Οι άγγλοι κυρίως, αλλά και οι γάλλοι, οι ισπανοί και άλλοι πουλούσαν όπλα, ενδύματα, μέταλλα στην Αφρική. Οι αφρικανοί, αφού τους είχε ασκηθεί κτηνώδης βία, «παρείχαν» την τζάμπα εργατική τους δύναμη στον Νέο Κόσμο. Ήταν η εποχή των αφρικανών σκλάβων. Τα αφεντικά του Νέου Κόσμου έστειλαν πίσω στη μητρόπολη βαμβάκι, καπνό, ζάχαρη και άλλα. Δεν υπάρχει κανείς που να αρνείται την κομβική σημασία αυτού του εμπορίου στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού κόσμου.

Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε το λεγόμενο τριγωνικό εμπόριο, το οποίο αποτέλεσε κεντρικό κομμάτι του παγκόσμιου εμπορίου στις αρχές του καπιταλισμού. Οι άγγλοι, οι γάλλοι αλλά και άλλοι ευρωπαίοι πουλούσαν ενδύματα, όπλα και άλλα προϊόντα στην Αφρική. Από την Αφρική, οι άγγλοι μετέφεραν σιδηροδέσμους αφρικανούς σκλάβους προς τον Νέο Κόσμο. Από την Αμερική επέστρεφε ζάχαρη, κακάο, καφές, βαμβάκι και πολύτιμα μέταλλα. Το 1846, δυο χρόνια πριν την έκδοση του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*, ο Καρλ Μαρξ έγραφε:

Η άμεση δουλεία είναι ο μοχλός της αστικής βιομηχανίας το ίδιο όπως οι μηχανές, η πίστη κλπ. Χωρίς δουλεία, δεν έχετε σύγχρονη βιομηχανία. Η δουλεία είναι εκείνη που δίνει στις αποικίες την αξία που έχουν. Οι αποικίες είναι εκείνες που δημιούργησαν το παγκόσμιο εμπόριο. Και το παγκόσμιο εμπόριο είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για τη μεγάλη βιομηχανία. Έτσι η δουλεία είναι μια οικονομική κατηγορία με πολύ μεγάλη σημασία.²

Η ιστορική συγκρότηση του καπιταλισμού και του σύγχρονου κράτους βασίστηκε πάνω στην ανελέητη εκμετάλλευση μέχρι εξόντωσης της εργατικής δύναμης από την Αφρική, ενώ ήδη ένα τεράστιο ποσοστό των αυτοχθόνων είχε σφαγιαστεί. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι η παγκόσμια ηγεμονία της καπιταλιστικής δύσης βασίστηκε στην ισοπέδωση τόσο της Αφρικής όσο και της Αμερικής.

Εν τω μεταξύ, οι φυτείες ζάχαρης μετατράπηκαν σε ένα εργαστήριο μελέτης της εντατικής και βίαιης εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης. Στο βαθμό που η παραγωγή ζάχαρης ήταν μια πολύπλοκη δια-

Η Ευρώπη υποστηριζόμενη από την Αφρική και την Αμερική. Χαρακτικό του 1796. Ένας γάλλος συγγραφέας και περιηγητής του 18ου αιώνα που επισκέφτηκε τα «νησιά της ζάχαρης» στην Καραϊβική είχε πει: «Δεν ξέρω αν ο καφές και η ζάχαρη είναι σημαντικά για την ευτυχία της Ευρώπης, ξέρω όμως καλά ότι αυτά τα δύο προϊόντα είναι υπεύθυνα για τη δυστυχία δύο μεγάλων περιοχών του κόσμου: η Αμερική ερημώθηκε προκειμένου να υπάρχει γη για την καλλιέργειά τους και η Αφρική ερημώθηκε έτσι ώστε να υπάρχουν άνθρωποι να τα καλλιεργήσουν».⁸

δικασία που συνδύαζε την εκμετάλλευση ειδικευμένης (στους ζαχαρόμυλους) κι ανειδίκευτης εργασίας, ενώ εμπεριείχε μια σαφή χρονική πειθαρχία, η εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης των σκλάβων δεν ήταν τόσο διαφορετική από την εκμετάλλευση των ελεύθερων εργατών πίσω στη μητρόπολη.³ Ήταν μάλιστα ο μυστηριώδης χαρακτήρας του εμπορεύματος, στην περίπτωση μας του εμπορεύματος ζάχαρη, που δημιουργούσε έναν άρρητο δεσμό μεταξύ σκλάβων κι ελεύθερων εργατών. Κι αυτό γιατί η ζάχαρη έγινε η πρώτη μαζικά παραγόμενη, εξωτική αναγκαιότητα της εργατικής τάξης. Την ώρα που ένας άγγλος εργάτης έπινε το τσάι του, συνδέονταν με κάποιο τρόπο οι αποικίες στη δύση, οι αποικίες στην ανατολή και η μητρόπολη.⁴

ΜΑΡΜΕΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

Κατά την εποχή που άρχισε να δημιουργείται η εργατική τάξη παντού στον καπιταλιστικό κόσμο, η διατροφή των εργατών κι εργατριών βασιζόταν σε έναν υδατάνθρακα: ψωμί, ρύζι, καλαμπόκι, δημητριακά ή πατάτες. Τον 19ο αιώνα, η διατροφή μπήκε στο επίκεντρο των συζητήσεων των επιστημόνων, των γιατρών και του κάθε είδους ειδικού. Τα μέσα διατροφής της εργατικής τάξης επηρεάζουν τις συνθήκες αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, την τιμή της εργατικής δύναμης, δηλαδή τον μισθό. Επηρεάζουν, επίσης, και την παραγωγικότητα της εργασίας με πολλούς τρόπους. Στο Κεφάλαιο του

Μαρξ καταναλώνονται πολλές σελίδες όπου συζητούνται πολλές πτυχές αυτού του ζητήματος.⁵

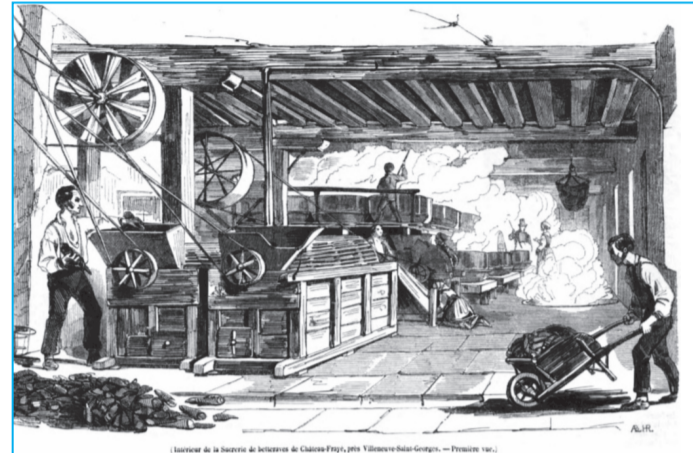
Η εισαγωγή της ζάχαρης στο σιτηρέσιο της εργατικής τάξης έγινε σταδιακά από τον 18ο αιώνα, αλλά από τα μέσα του 19ου αιώνα κι έπειτα άρχισε να γίνεται βασικό συστατικό της εργατικής διατροφής στην Αγγλία. Ήταν φανερό, σίγουρα στην περίπτωση της Αγγλίας αλλά και σε όλη την Ευρώπη, ότι η ζάχαρη θεωρήθηκε εμπόρευμα ευρείας χρήσης με θετική επίδραση στην ομαλή λειτουργία της βιομηχανικής κοινωνίας.⁶ Καταρχάς, η ζάχαρη παρείχε πολλές θερμίδες, πολλή ενέργεια δηλαδή, σε σχέση με το κόστος παραγωγής της. Ήταν επίσης ένα τρόφιμο εύκολο στη χρήση του. Αφαιρούσε την προετοιμασία ενός ακόμα γεύματος από τον καθημερινό οικογενειακό προγραμματισμό, επιτρέποντας στις γυναίκες να εργάζονται περισσότερο. Συνδυάζεται με το τσάι και τον καφέ, ενώ μπορεί να συνδυαστεί σχεδόν με όλα τα υπόλοιπα τρόφιμα. Το τσάι με ζάχαρη και η μαρμελάδα, λοιπόν, έδιναν χρώμα σε ένα μονότονο επαναλαμβανόμενο γεύμα που αποτελούνταν βασικά από ψωμί. Μέχρι το 1900, περίπου το ένα πέμπτο των θερμίδων, δηλαδή της ενέργειας, της εργατικής οικογένειας στην Αγγλία προερχόταν από τη ζάχαρη. Από το 1860 μέχρι το 1890, η κατανάλωση της ζάχαρης στην Ευρώπη πενταπλασιάστηκε.⁷

ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΖΑΧΑΡΗ

Η σημασία της ζάχαρης έγινε φανερή ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, όταν ο αγγλικός αποκλεισμός της Γαλλίας του Ναπολέοντα οδήγησε στην ει-

Διάλειμμα για τσάι (συνήθως με ζάχαρη) σε εργοστάσιο του Μάντσεστερ κάπου στις αρχές του 20ου αιώνα. Το τσάι ερχόταν από τις αποικίες της ανατολής και η ζάχαρη από τις αποικίες της δύσης. Παντού η εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης στις αποικίες γινόταν με τον πιο κτηνώδη τρόπο. Ο μυστηριώδης χαρακτήρας του εμπορεύματος επιτρέπει τη σύνδεση ανθρώπων που βρίσκονται χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά.

Γαλλικός ζαχαρόμυλος τεύτλων το 1840. Τα ζαχαρότευτλα καλλιεργούνται σε εύκρατο κλίμα κι όχι σε τροπικό όπως το ζαχαροκάλαμο. Έχουν γενικά μεγαλύτερο κόστος στην επεξεργασία τους για παραγωγή ζάχαρης από το ζαχαροκάλαμο. Η εισαγωγή τους ξεκίνησε από τον Ναπολέοντα, ο οποίος ήθελε έτσι να υπερβεί τον βρετανικό αποκλεισμό του εμπορίου ζάχαρης από την Καραϊβική.

σαγωγή στην Ευρώπη της καλλιέργειας του ζαχαρότευτλου ως υποκατάστατου του ζαχαροκάλαμου σε πιο ψυχρά κλίματα. Αργότερα, προς τα τέλη του 19ου αιώνα, φτιάχτηκε χημικά και η πρώτη συνθετική γλυκαντική ουσία, η ζαχαρίνη, της οποίας η χρήση γενικεύτηκε κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Από τα παραπάνω, μπορεί εύκολα κάποιος να καταλάβει την ιστορική σημασία που κατέχει κάθε επιμέρους διατροφικός παράγοντας στην εξέλιξη του καπιταλισμού και στην αναπαραγωγή της εργατικής τάξης. Η ζάχαρη, όπως και το τσάι, ο καφές, το κακάο, ο καπνός, τα μπαχαρικά, ήταν εμπορεύματα τα οποία κατείχαν μια ιδιαίτερη σημασία σε πρώιμα στάδια του καπιταλισμού. Μαζί με άλλα μέσα διατροφής εξακολουθούν να έχουν κομβική σημασία στα σύγχρονα κράτη. Η αυτάρκεια, η τιμή τους ή ακόμα και η έλλειψή τους φαίνεται ότι θα μας αποχολήσουν τα επόμενα χρόνια.

1. Sidney W. Mintz, *Sweetness and power: the place of sugar in modern history*, Viking, 1985, σελ. 53.

2. Καρλ Μαρξ, *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας*, Αναγνωστίδη, χ.χ., σελ.109.

3. Ο.π., *Sweetness and power...*, σελ. 47, 51 και 57.

4. Ο.π., σελ. 46.

5. Βλέπε για παράδειγμα Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Σύγχρονη Εποχή, 2002, σελ.593, σελ.622 ή σελ.679.

6. Για τη σημασία της διατροφής στην αναπαραγωγή της εργατικής τάξης, δες επίσης το «Ένας επιστήμονας και ένας φιλόσοφος στο πιάτο σου: η επιστημονική οργάνωση της διατροφής ως οργάνωση κρατικών πολιτικών ταξικής βίας», *Antifa* #86, 7/2023.

7. Ο.π. *Sweetness and power...*, σελ. 73.

8. Ο.π., *Sweetness and Power...*, σελ. i.